

ИЗДАВАЧКА ДЈЕЛАТНОСТ ЗАДУЖБИНЕ „КНЕЗ МИРОСЛАВ ХУМСКИ“ ИЗ ТРЕБИЊА

Стручни рад

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8024650>

Примљен: 15.03.2023.

Прихваћен: 08.06.2023.

Лазар Радан

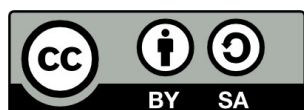
Музеј Херцеговине у Требињу
lazo998@gmail.com

Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ основана је у Требињу, 2017. године. Основна дјелатност Задужбине је прикупљање и објављивање архивске грађе, односно докумената везаних за историју српског народа на нашим просторима, а све у сврху очувања културно историјске баштине српског народа. Чланство у Задужбини је добровољног карактера, а сви послови у виду транскрипције и преуцавања докумената раде се волонтерски. Задужбина настоји да око свог језгра окупи угледне, младе и образоване људе, који би на најрепрезентативнији начин дјеловали у правцу очувања како историје, тако и културе сјећања. С тим у вези, главни и основни циљ овог рада јесте да се прикаже досадашња издавачка дјелатност, како би шири аудиторијум имао информације о једном значајном послу и о организацији као што је Задужбина.

Кључне ријечи: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, Мирослављево јеванђеље, Требиње, издавачка дјелатност, историја, култура, Срби

Требињско културно небо у јуну 2017. добило је још једну значајну културну организацију – Задужбину „Кнез Мирослав Хумски“.¹ Задужбина је основана иницијативом неколико ентузијастичних људи, како би се у оквиру исте бавили културно–историјском дјелатношћу. Све те активности биле су сконцентрисане само на једну ствар, а то је презентација врло богатог културно–историјског наслеђа српског народа на нашим просторима. Основна идеја код оснивача била је да се вриједним радом најприје прикупају архивска документа, повеље, писма, уговори, рукописи и сл, која се односе на историју српског народа у Херцеговини. Сљедећа активност била је сортирање истих, а затим и транскрипција ових вриједних докумената,

1 Рускова књиџа, приредили Горан Ж. Комар и Павле Ратковић, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиве и повјесницу херцеговску, 2019), 5; <https://radiotrebinje.com/vijest/zaduzbina-knez-miroslav-humski-iz-trebinja-predstavila-svoja-izdanja-na-sajmu-knjiga-u-beogradu?lang=lat> (приступљено на дан 16. март 2023. у 9.35).

који су обично писани старом ћирилицом и обухватају временски период како средњег тако и новог вијека. Након транскрипције на ред долази публиковање. У неким случајевима, архивска грађа би се упоредо прекуцавала, нудећи са једне стране слику документа, а са друге транскрипт, о чему ће бити тијечи. Осим тога, група људи окупљених око Задужбине такође је у неким својим публикацијама и преводила дату грађу.

Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ дјелује као удружење грађана², различитих професија и интересовања, и као таква има издавачку дјелатност. У оквиру свог добровољног чланства уз мјесечну чланарину³, Задужбина у својим редовима има угледне професоре различитих позива, предаваче на факултетима, раднике културних, здравствених, производних и привредних институција, као и све друге заинтересоване људе. Основа око које су окупљени јесте интересовање за историју српског народа и жеља да се својим радом и трудом допринесе историји нашег простора.

Поред већ поменутих информација, а прије писања о издавачкој дјелатности, осврнућемо се на сједиште Задужбине и вриједност коју она чува. Наиме, Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ смјештена је у оквиру Града Сунца у Требињу.⁴ У оквиру овог комплекса, за простор Задужбине уступљене су двије просторије, које заједно чине компактан радни простор и библиотеку. Сама библиотека тренутно је у фази развоја и опремања, са крајњим циљем да се од ње направи једна функционална библиотека која би имала радни простор, простор за књиге и читаоницу. За сада, библиотека броји око 15.000 наслова, са тенденцијом да се шири у наредном периоду.⁵ Читаоница је намијењена махом младим суграђанима, углавном средњошколцима или студентима, како би на том мјесту могли у миру и тишини да уче, спремају своје градиво,

испите или неке друге обавезе везано са школовање или стручно усавршавање, као и да слушају различита предавања, језичке курсеве и сл.

У оквиру просторија Задужбине, налази се једна врло важна књига – факсимил/фототипско издање Мирослављевог јеванђелистара, најстаријег сачуваног српског ћириличног рукописа. Овај рукопис настао је у другој половини XII вијека⁶, по налогу хумског кнеза Мирослава (1130–1198), брата великог жупана Стефана Немање (1113–1199). Ради се о јеванђелистару који је писан за богослужење, јер су јевађења у њему поредана богослужбеним редом. Рукопис је писан на 362 стране, најљепшим језиком, са преко 300 илустрација. Осврнувши се на данашње процјене, израда овог јеванђелистара коштала је колико и изградња мањег средњовјековног града. Српска културна башина створила је преко 20.000 таквих рукописа, што је еквивалент да је српски средњи вијек „уткао“ 20.000 мањих градова у своју културу.⁷ Прво фототипско издање урађено је крајем XIX вијека, захваљујући Љубомиру Стојановићу. Готово на стоту годишњицу, током 1998. настало је још једно фототипско издање.⁸ Оно је било резултат седмогодишњег рада експертског тима и штампано је у Јоханезбургу у Јужноафричкој Републици. Одмах по изласку откупљено је од стране неких од најрепрезентативнијих културних установа у свијету, уз пропраћене промоције у земљи и иностранству.⁹ Скоро двадесет година касније, у периоду од 2016. до 2019, јеванђелистар је опет дигитализован и спремљен је за ново фототипско издање. Ово последње издање, урађено је по најсавременијим стандардима и представља најсавршенију копију оригинала. Названо „златним издањем“ штампано је у 300 примјерака и управо један од њих чува се у просторијама Задужбине која име носи по наручиоцу овога јеванђеља, вели-

2 <https://www.companywall.ba/firma/-/MMx9VIIIRC> (приступљено на дан: 16. март 2023. у 9.42).

3 Задужбина у овом тренутку окупља око 50 чланова који редовно плаћају мјесечну чланарину од својих личних доходака.

4 <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=442122> (приступљено на дан 16. март 2023. у 9.50).

5 <https://t.ly/OgU6F> (приступљено на дан 16. март 2023. у 9.53).

6 Види: Никола Родић, Гордана Јовановић, *Мирослављево јеванђеље: Криптичко издање*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I Одељење - Књига XXXIII, (Београд: САНУ, 1986).

7 <https://t.ly/dqTng> (приступљено на дан 16. март 2023. у 9.53).

8 Види: *Мирослављево јеванђеље*, приредили Вељко Топаловић, Душан Мрђеновић, Бранислав Бркић, (Београд: Досије Студио – Службени лист СРЈ, 1998).

9 <http://www.miroslavljevojevandjeljefaksimil.com/index.html> (приступљено на дан 16. март 2023. у 11.23).

ком кнезу Мирославу господару Хума.¹⁰ Ова значајна српска књига, споменик српске културе од непроцјењивог значаја, о којој је снимљен филм¹¹ и која је на листи УНЕСКО свјетске културне баштине¹², доступна је свим људима у просторијама Задужбине, са намјером да се сваки човјек може да је користи.

У погледу издавачке дјелатности, Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ има итекако богат опус издатих дјела. Већ од самог однивања 2017, покренута је издавачка дјелатност. Прије него се осврнемо на писање о издавачкој дјелатности, скренућемо пажњу на један рад који говори о њој. Наиме, проф. др Наташа Драгин са Филозофског факултета из Новог Сада обрадила је у оквиру једног прегледног рада тему под насловом „О издањима Задужбине „Кнез Мирослав Хумски““. Свој рад објавила је у Зборнику Матице српске за књижевност и језик, свеска 1, година седамдесета (2022).¹³ У овом раду, проф. Драгин је обрадила само четири издања – књиге Задужбине „Кнез Мирослав Хумски“, тако да је главна поента и уједно разлика између нашег и њеног рада, поред уводног дијела о раду, позицији и идејама Задужбине, и комплетна издавачка дјелатност исте до данас.

Обративши пажњу на Задужбину од њеног оснивања, она је до данас објавила укупно тринаест књига. Већина књига су ауторско издање, док постоји и неколико примјерака суиздаваштва са неким од других издвачких кућа у Републици Српској и Црној Гори. О свим издањима понудићемо прегледне информације, кренувши од самог почетка, хронолошким редом.

Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ је током своје прве године рада одмах започела издавачку дјелатност. Прво издање Задужбине представља једну скромну публикацију под насловом *Старо гробље цркве св. Јована (Подградиње – Горње Храсно)*,¹⁴ аутора Горана Ж. Комара. Овај рад, на скромних 36 страница, обогаћен фотографијама натписа на споменицима у гробљу, представља покушај аутора да се широј читалачкој публици понуди преглед једног врло важног мјеста и споменичких натписа са истог. Главну важност ове публикације, поред натписа, нуде управо и фотографије, јер се ради о врло осјетљивом локалитету. Наиме, црква св. Јована у Гоњем Храсну¹⁵ је уз велика оштећења преживјела Рат у Босни и Херцеговини 1992–1995. Остала је са спољне стране готово читава конструкција, коју је аутор фотографисао одмах након рата, 1996. Међутим, крајем исте године, црква је оштећена од стране хрватских снага, иако је рат био окончан! Управо зато је значајна публикација, како би се уз фотографски садржај натписа сачувао од заборавља овај свети храм и његово гробље.

Наредне године, као суиздавач, Задужбина је учествовала у издању књиге такође Горана Ж. Комара, *Манастир Требиње (Тврдош). Прејед њомена кроз вијекове*.¹⁶ У овој публикацији на 195 страна А4 формата, аутор је на основу докумената из Државног архива Дубровника, Архива манастира Савина, Архивског одјељења Херцег Нови Државног архива Црне Горе, Архива САНУ, као и Archivio Segreto Vaticano, настојао да обради и публикује преглед свих помена требињ-

10 <https://radiotrebinje.com/vijest/promovisana-knjiga-miroslavljevo-jevandjelje-zlatno-izdanje/?lang=lat> (приступљено на дан 16. март 2023. у 11.30).

11 Линк до филма: „Miroslavljevo jevandjelje (Miroslav's Gospel) - sa kratkim uvodnim predstavljanjem“. <https://www.youtube.com/watch?v=1ocU9X06JBw> (приступљено на дан 16. март 2023. у 11.20).

12 Током 1979. јеванђеље је проглашено за културно добро од изузетног значаја. Уз то, јеванђелистар се налази на УНЕСКО листи „Памћење свијета“ (*Memory of The World*) од 2005. На истој листи налази се око 120 докумената од изузетног и универзалног значаја.

13 Наташа Драгин, „О издањима Задужбине „Кнез Мирослав Хумски“, у: *Зборник МС за књижевност и језик*, свеска 1, година 70 (2022), гл. уредник др Јован Делић, (Нови Сад: Матица српска, 2022), 295–300.

14 Горан Ж. Комар, *Старо гробље цркве св. Јована (Подградиње – Горње Храсно)*, (Требиње: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2017).

15 Село Горње Храсно налази се у општини Неум у Федерацији Босне и Херцеговине. Иако је село било већински насељено Србима, који су у истом страдали и током Другог свјетског рата и током Рата у Босни и Херцеговини 1992–1995, данас у селу нема српских становника. Повратници су статистичка грешка и понеко долази у виду повремених посјета.

16 Горан Ж. Комар, *Манастир Требиње (Тврдош). Прејед њомена кроз вијекове*, (Херцег Нови – Требиње: Друштво за архиву и повјесницу херцеговску – Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2018).

ског манастира кроз историју. Уз преглед и приказ фотграфија докумената, као и преписа истих, аутор је често остављао и своје коментаре, објашњавајући неке о мање познатих ситуација или догађаја. Вриједност ове публикације јесте у томе што поред широког опуса докумената који су до тада били непознати широј публици, аутор нуди и неке нове погледе у вези са приликама које су владале у херцеговачкој Митрополији, поготово током XVII вијека, када се ова Митрополија сусретала са унијатским притиском и великим разарањима неких од својих светиња, попут управо светиње из наслова ове књиге – манастира Тврдош.¹⁷

Током 2019. Задужбина је била уједљиво најпродуктивнија, како у самосталном публиковању, тако и у суиздаваштву. Приближавајући се јубилеју 800 година аутокефалности Српске православне цркве, у издању и суиздању Задужбине изашле су четири публикације. Најприје је објављена публикација под називом *Средњовјековни сјоменици Чајнича*.¹⁸ Ради се о монографији од 76 страница, коју су приредили Горан Ж. Комар, Угљеша Скоко и Синиша Ђеха, а објавила Задужбина у суиздаваштву Друштва за архиве и повјесницу херцеговску из Херцег Новог. Како сам наслов књиге каже, у оквиру публикације налазе се до тада непознате информације у вези са средњовјековним споменицима Чајнича и непосредне околине. Ради се о вишегодишњем теренском истраживању које је обухватило пописе споменика са 66 локалитета са територије општине Чајниче, као и 31 локалитет у непосредној оклини, односно граничном простору. Аутори су у овој књизи упознали читаоце са позицијама, изгледима и натписима на споменицима, као и степену

њихове угрожености, како ерозијом тла на којима се налазе, тако и све присутнијим злоупотребама српског културног наслеђа.¹⁹

Након ове књиге, у издању Задужбине, Музеја Херцеговине у Требињу, Српског удружења „Ђирилица“ из Требиња, као и Друштва за архиву и повјесницу херцеговску, пред публиком се појавила књига *Ойшћи листи: тврдошко-савински јоменик*.²⁰ Књигу обима 250 страница су приредили блаженопочивши епископ Атанасије (Јевтић), Горан Ж. Комар и Ивана Грујић, док је препис увода на савремени српски језик урадила проф. др Јелица Стојановић. Ово дјело представља фототипско издање једног старијег тврдошког рукописа, који су монаси ове светиње пренијели у манастир Савину, након млетачког минирања и уништења манастира Тврдош 1694. Овај рукопис садржи 78 врло читких листова. Највећи дио књиге написан је полууставом и ресавским правописом на српскословенском и српском језику.²¹ Овај поменик садржи 3.700 имена, од којих су 370 имена монаха, 50 монахиња, али и имена шест архијереја, двадесет митрополита и осам архиепископа, као и оба српска цара. Поменик је врло значајан извор за историју Српске православне цркве, јер помиње монахе и монахиње, односно братства и сестринства чак деветнаест манастира!

Наредна књига, објављена исте године, носи наслов *Књига о сјећњу*.²² У овом случају, ради се о једном аутору – Горану Ж. Комару. Комар представља једног од највриједнијих радника на пољу истраживања и писања у вези са српским средњовјековним споменицима и споменичким натписима. Књига је самостално издање Задужбине, уз финансијску подршку за штампу од

17 Види: *Манастир Тврдош јоводом 2000 јодина хришћансјива*, приредио Ђорђе Јанковић, (Требиње: Манастир Тврдош, 2003), 25–27.

18 *Средњовјековни сјоменици Чајнича*, приредили Горан Ж. Комар, Угљеша Скоко, Синиша Ђеха, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиву и повјесницу херцеговску, 2019).

19 Управо у тренуцима писања ових редова, српска културно-историјска баштина у Босни и Херцеговини, поготово на подручју Чајнича, налази се на незапамћеном удару до сада. У сврху одбране исте, српски интелектуалци су се ујединили у потпису *Апела за одбрану културно-историјског наслеђа Срба*, који је потписало неколико десетина угледних српских професора и интелектуалаца. (Види: <https://slobodnahercegovina.com/apel-zastitimo-kulturno-istorijsko-nasljedje-srba-i-dostojanstvo-nauke/> (приступљено на дан 17. март 2023. у 19.25)).

20 *Ойшћи листи: тврдошко-савински јоменик*, приредили блаженопочивши епископ Атанасије (Јевтић), Горан Ж. Комар, Ивана Грујић, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Музеј Херцеговине у Требињу – Српско удружење „Ђирилица“ – Друштво за архиве и повјесницу херцеговску, 2019).

21 Наташа Драгин, *О издањима Задужбине...*, 296.

22 Горан Ж. Комар, *Књига о сјећњу*, (Требиње – Бања Лука: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2019).

стране Републичког секретаријата за вјере Владе Републике Српске. У овој књизи обима 326 страница А4 формата, изнесени су неки од најзначајнијих података о стећцима на простору Босне и Херцеговине. Аутор је издање обогатио са великим бројем фотографија стећака из различитих углова, да би, како сам каже, на тај начин ове споменике и културну баштину ових простора приближио ширем кругу читалаца.²³ Аутор се потрудио да у истој уз сваку фотографију стећка приложи објашњење, транскрипцију натписа, али и податке о стећцима уопште, њиховој историји, распрострањености и културно – историјском наслијеђу, као и о црквистима Епархије Захумско-херцеговачке и приморске.

Исте године, пред читалачком публиком појављује се капитално дјело – *Рускова књија*.²⁴ Ради се о капиталној књизи докумената дубровачког ћириличног писара (1395–1423) и онда представља ризницу ћириличних докумената дубровачког архива српског средњег вијека. Књига је изашла у издању Задужбине, док је суиздавач било Друштво за архиве и повјесницу херцеговску – Херцег Нови. Рускову књигу приредили су Горан Ж. Комар и Павле Ратковић, вриједни и неуморни културни и теренски радници – истраживачи. У књизи су дата 304 различита писма писара Руска и понуђена јавности са намјером да се укаже на овај значајни период српске историје. Богато издање, тврдох корица и А4 формата штампано је у 300 примјерака. Сама писма садрже податке о властели тога времена, али, што је још важније за историју Херцеговине, Дубровника и Боке, и о грађанима из околине Дубровачке републике, који су учествовали у дипломатији и трговини у вези са Републиком. Иако је првобитно издање изашло у 300 примјерака, три

године касније пред читалачком публиком појавило се још једно издање ове књиге, о чему ће бити ријечи.²⁵

Наредне године, Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ наставила је са вриједним радом и публиковањем грађе која се односи на културно–историјску баштину српског народа. Прва књига из 2020. била је *Јужни Срби. Одабрани документи у борби за ослобођење и уједињење (1597–1756)*.²⁶ Књигу су приредили Горан Ж. Комар и мср Дејан Дошлић, главни уредник Задужбине. Она се појавила у издању Задужбине, чији је сад већ рекли бисмо традиционални суиздавач Друштво за архиве и повјесницу херцеговску. На 117 страна приказана су најзначајнија документа која се односе на Србе из Херцеговине у наведеном периоду, а иста су прибављена из Архива Ватикана, Државног архива Венеције и Архива из Котора. Ове архивске установе заиста представљају ризницу докумената овакве врсте, па је ова књига једна од најзначајнијих књига објављених докумената. Књига је штампана у тиражу од 1.000 примјерака, а у истој су приказани факсимили докумената у виду слика и одрађен је упоредни препис старом ћирилицом и савременим српским језиком. На тај начин, читаоци се могу поближе упознати са рецимо писмом српских калуђера папи из 1597.²⁷ за вријеме Херцеговачког устанка.

Током исте године, неуморним радом, Горан Ж. Комар је успио припремити још једну врло значајну књигу докумената под називом *Сјоменици српски: њовеље – њисма – најџисис*.²⁸ Такође, као и неколике претходно објављене књиге, ова збирка докумената изашла је поводом јубилеја 800 година од самосталности Српске православне цркве и оснивања Епархије хумске. Луксузно издање у боји, А4 формата на 276 страница садржи повеље, писма и натписе обухваћене

23 Горан Ж. Комар, *Књија о стићку...*, 7.

24 *Рускова књија*, приредили Горан Ж. Комар и Павле Ратковић, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиве и повјесницу херцеговску, 2019).

25 *Рускова књија*, друго сређено и допуњено издање, приредили Горан Ж. Комар и Павле Ратковић, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиве и повјесницу херцеговску, 2022).

26 *Јужни Срби. Одабрани документи у борби за ослобођење и уједињење (1597 – 1756)*, приредили Горан Ж. Комар и Дејан Дошлић, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиве и повјесницу херцеговску, 2020).

27 *Јужни Срби. Одабрани документи...*, приредили Горан Ж. Комар и Дејан Дошлић, 13 – 24.

28 *Сјоменици српски: њовеље – њисма – најџисис*, приредио Горан Ж. Комар, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиве и повјесницу херцеговску, 2020).

временским периодом од XII до XVIII вијека. Књига пружа увид у преко стотину извора писаних углавном на српском народном језику и као таква представља заиста огроман допринос. У њој су обрађени документи (писма и повеље) који се односе на кореспонденцију између Дубровника и разних околних обласних господара, укључујући босанске банове попут Матеја Нинослава, Стјепана II Котроманића, бана и краља Твртка, затим обласне господаре попут Радослава Павловића и херцега Стјепана Косаче, и др. Књига представља ризницу докумената различите врсте и намјене, кренувши од неких уопштених информација у вези са трговином, па до рецимо писма Михаила Милорадовића руском цару Петру²⁹, преко даровница српских влада и краљева манстири, па све до писма манастира Хиландара Дубровнику из 1697.³⁰ Поред писама, натписи на споменицима изузетно су важни и они се углавном односе на натписе световних лица, али обрађени су и неки натписи црквених великодостојника. Књига је богата сликама описаних докумената, повеља и писама, и у основи, поред увида у иста, свакако оставља простор за неке дубље, додатне, али и нове анализе и истраживања у вези са истим.

Наредне 2021. године, Задужбина је уз суиздаваштво Друштва за архиве и повјесницу херцеговску објавила још једно капитално дјело – *Фочанску Александриду*.³¹ Ова књига представља фототипско издање Фочанске Александриде из XVIII вијека. Овај врло вриједан рукопис, преписан током 1754. на 111 листа, био је у власништву јеромонаха Викентија, игумана манастира Пиве. Његов гроб, који се налази на парцели Соколовића, упућује на то да је био из тог рода, чему у прилог иде и то што изворни текст поред 111 листова садржи и 4 листа са читуљом рођених у породици Соколовић. Издавање ове књиге представља један од најзначајнијих подухвата вриједних чланова Задужбине, који своју захвалност дугују г. Бојану Кулићану, у чијем посједу се налази оригинална књига.

Објавом књиге, широј јавности је не само доступно једно овакво дјело, него се и стручним научним радницима на тај начин указује прилика за нека даља и додатна испитивања и бављења овим дјелом, које је у науку први пут увео Здравко Кајмаковић, давне 1958.³² Издавач је на 467 страница издања у боји, формата Б5 са тиражом од 500 примјерака, публици представио заиста једно вриједно и капитално дјело, по мишљењу струке једног од најбољих преписа *Александрида* из овог периода.

Због општих услова у свијету, изазваних COVID-19 вирусом и поремећајем цијена на тржишту, и Задужбина је у овом периоду имала рефлексију ових појава на своју дјелатност. Наиме, током те године није дошло до публиковања других дјела.

Наредне 2022. године, Задужбина је, како смо то већ указали, публиковала луксузно друго издање *Рускове књије*, по први пут старом ортографијом. Крајем исте године, као суиздавач, Задужбина је учествовала у публикацији књиге Горана Ж. Комара под називом *Прва књија Топаљске ойишине. Темељна акција*.³³ Књига је посвећена Топаљској општини у Херцег Новом, основаној као Топаљска комунитад 1718. Комар се потрудио да обради архивске документе који говоре о оснивању ове општине, њеном функционисању и околностима које су довеле до њеног оснивања. Ради се о једној врло битној епизоди историје народа на овим просторима, јер је управо Топаљска општина имала аутономију у виду духовне и управне аутономије. Такође, употреба сопственог писма – ћирилице, у једној општини која је призната од стране Млетачке републике, било је велико достигнуће и право. Темељна акта у вези са истом, г. Комар је обрадио и публици представио како би се пригодно обиљежило три вијека од њеног оснивања.

Током 2023. године, када је овај рад и настао, Задужбина је већ издала једну монографију. Ради се о историјском дјелу, монографској публикацији члана

29 Исто, 233–244.

30 Исто, 232–233.

31 *Фочанска Александрида*, приредили Предраг Милошевић, Милан Путица, Бојан Кулићан, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиве и повјесницу херцеговску, 2021).

32 *Фочанска Александрида...*, приредили Предраг Милошевић, Милан Путица и Бојан Кулићан, 9.

33 Горан Ж. Комар, *Прва књија Топаљске ойишине. Темељна акција*, (Херцег Нови – Требиње: Друштво за архиве и повјесницу херцеговску - Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2022).

Задужбине, мср Лазара Радана, на тему *Устѣнанак у Истѣочној Херцѣговини (1875–1878)*.³⁴ Ова књига представља прву књигу о овом значајном устанку српског народа, која је обрађена од стране једног историчара, а по савременим научним стандардима. Са преко стотинуосамдесет библиографских јединица, уз кориштење архивских извора и периодике, аутор је покушао да обради овај врло значајан устанак српског народа, искључиво на простору Источне Херцеговине. На 350 страница, овај устанак је обрађен са намјером да се створи једна нова база за будуће научне радове монографског типа, како би се комплетна историја устанка квалитетно обрадила, јер је иста до сада обрађивана само у сегментима у виду мањих научних радова.

✱

Укупно сагледавши, Задужбина је за непуних шест година свога постојања, поред свих осталих активности³⁵, израсла у једну врло продуктивну организацију. Са тринаест објављених дјела, како самостално, тако и суиздаваштву, она представља једног од најактивнијих издавача у окружењу. Са акцентом да се дјела штампају из сопствених средстава, обезбдијеђених преко чланарина и пројеката, односно да се издавачка дјелатност обавља без буџетске категорије институције, овај посао заиста је респектабилан. Поред већ поменутих публикација, током ове године Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ спремила је још неколика значајна дјела за публикавање. Ради се о монографијама: *Средњовјековни Крсѣови Херцѣговине, Инѣервјуи др Драјѣљуба Пејѣровића, Косијерево – ћириличка докуменѣи и Ћириличка докуменѣи Перашкој архива (1633–1851)*. Поред наведених које су спремне, у фази припреме је монографија која се односи на Требињску бригаду ЈВуО, као и двије монографије које се односе на црквену историју – Требињски хронограф који је писао монах Исаија³⁶ и Законоправило св. Саве, чија документа се чувају у манастиру Савина од краја XVII вијека. Ове активности и намјере изискују велике финансијске напоре, али су свакако више него значајне

за историју наших простора, као и за цјелокупну културно–историјску баштину српског народа.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

Објављени извори:

Јужни Срби. Одабрани докуменѣи у борби за ослобођење и уједињење (1597–1756), приредили Горан Ж. Комар и Дејан Дошлић, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиве и повјесницу херцегновску, 2020).

Манастир Тврдош њоводом 2000 ѣодина хришћансѣива, приредио Ђорђе Јанковић, (Требиње: Манастир Тврдош, 2003).

Мирослављево јеванђеље, приредили Вељко Топаловић, Душан Мрђеновић, Бранислав Бркић, (Београд: Досије Студио – Службени лист СРЈ, 1998).

Ойшѣи листи: ѣвртошко–савински ѣоменик, приредили епископ Атанасије (Јевтић), Горан Ж. Комар, Ивана Грујић, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Музеј Херцеговине у Требињу – Српско удружење „Ћирилица“ – Друштво за архиве и повјесницу херцегновску, 2019).

Родић, Никола, Јовановић, Гордана, *Мирослављево јеванђеље: Криѣичко издање* (Београд: САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I Одељење – Књига XXXIII, 1986).

Рускова књѣи, приредили Горан Ж. Комар и Павле Ратковић, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиве и повјесницу херцегновску, 2019),

Рускова књѣи, друго издање старом ортографијом, приредили Горан Ж. Комар и Павле Ратковић, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиве и повјесницу херцегновску, 2022).

Сѣоменици срѣски: ѣовеље – ѣисма – најѣииси, приредио Горан Ж. Комар, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиве и повјесницу херцегновску, 2020).

Средњовјековни сѣоменици Чајнича, приредили Горан Ж. Комар, Угљеша Скоко, Синиша Ћеха, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиву и повјесницу херцегновску, 2019).

34 Лазар Радан, *Устѣнанак у Истѣочној Херцѣговини (1875–1878)*, (Требиње: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2023).

35 Мисли се на реализацију разних курсева попут курса информатике, школе руског језика, као и квиза знања за средњошколце.

36 Ради се историји свијета од Адама до XVII вијека, коју је писао тврдошки монах Исаија, а која је пренесена у манастир Савину код Херцег Новог након већ поменутог рушења манастира Тврдош 1694.

Фочанска Александрида, приредили Предраг Милошевић, Милан Путица, Бојан Кулићан, (Требиње – Херцег Нови: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ – Друштво за архиве и повјесницу херцеговску, 2021).

Монографије:

Комар, Горан Ж, *Књија о сјећку*, (Требиње – Бања Лука: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2019).

Комар, Горан Ж, *Манастир Требиње (Тврдош). Прејлед йомена кроз вијекове*, (Херцег Нови – Требиње: Друштво за архиву и повјесницу херцеговску – Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2018).

Комар, Горан Ж, *Прва књија Тойаљске ойшћине. Темељна акћа*, (Херцег Нови – Требиње: Друштво за архиве и повјесницу херцеговску – Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2022).

Комар, Горан Ж, *Сћаро їробље цркве св. Јована (Подїрадиње – Горње Храсно)*, (Требиње: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2017).

Радан, Лазар, *Устїанак у Истїочној Херцеїовини (1875–1878)*, (Требиње: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2023).

Интїернетї извори:

<https://radiotrebinje.com/vijest/zaduzbina-knez-miroslav-humski-iz-trebinja-predstavila-svoja-izdanja-na-sajmu-knjiga-u-beogradu?lang=lat> (приступљено на дан 16. март 2023. у 9.35)

<https://www.companywall.ba/firma/-/MMx9VIlRC> (приступљено на дан: 16. март 2023. у 9.42).

<https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=442122> (приступљено на дан 16. март 2023. у 9.50).

<https://gotrebinje.com/sr/destinations/%D0%B1%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D0%B4%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B8%D0%BD%D0%5-%D0%BA%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B%D0%B0%D0%B2-%D1%85/> (приступљено на дан 16. март 2023. у 9.53).

<http://www.miroslavljevojevandjeljefaksimil.com/index.html> (приступљено на дан 16. март 2023. у 11.23).

<https://radiotrebinje.com/vijest/promovisana-knjiga-miroslavljevojevandjelje-zlatno-izdanje/?lang=lat> (приступљено на дан 16. март 2023. у 11.30).

„Miroslavljevo jevandjelje (Miroslav's Gospel) - sa kratkim uvodnim predavljanjem“. <https://www.youtube.com/watch?v=1ocU9X06JBw> (приступљено на дан 16. март 2023. у 11.20).

<https://slobodnahercegovina.com/apel-zastitimo-kulturno-istorijsko-nasljedje-srba-i-dostojanstvo-nauke/> (приступљено на дан 17. март 2023. у 19.25)

PUBLISHING ACTIVITY OF “KNEZ MIROSLAV HUMSKI” FOUNDATION FROM TREBINJE

Lazar Radan

Museum of Herzegovina in Trebinje
lazo998@gmail.com

The foundation “Knez Miroslav Humski” was founded as a citizens’ association in Trebinje, in 2017. The foundation’s main activity is the collection and publication of archival documents related to the history of the Serbian people in our region, in relationship with cultural and historical heritage of the Serbian people. Membership in the Foundation is voluntary, and all work in the form of transcription and typing of documents is done on a voluntary basis. The foundation strives to gather respectable, young and educated people around it’s core, who would act in the most representative way in the direction of preserving both history and the memory culture. In this regard, the main and basic goal of this paper is to present the previous publishing activity, so that a wider audience has information about an important business and about an organization such as the Foundation „Knez Miroslav Humski” from Trebinje.

Keywords: Foundation “Knez Miroslav Humski”, Miroslav's Gospel, Trebinje, publishing activity, history, culture, Serbs